

UDK
UDC

914.971.2:63 >1969<

IZRABA ZEMLJIŠČ IN TRŽNA USMERJENOST KMETIJSTVA
V SR SLOVENIJI LETA 1969

Jakob Medved *

Viri in metode dela. Osnovni vir za prikaz izrabe zemljišča v Sloveniji leta 1969 so statistična poročila o doseženih pridelkih zgodnjih posevkov¹ in poročila o pridelku poznih posevkov,² ki jih občine pošiljajo Zavodu za statistiko SR Slovenije. Ti podatki so zbrani za posamezne politične občine, ki so pri nas zelo velike in pogosto obsegajo naravno in družbeno geografsko zelo različna področja. Zaradi tega posplošitev v mejah posamezne politične občine zabiše notranje razlike, ki so za podrobno poznavanje stvarnih razmer v posameznih področjih izredno pomembne. Teh pomanjkljivosti se dobro zavedamo, toda obstoječi statistični viri niso omogočili podrobnejše raziskave. Razen tega pa obstaja še drugi razlog. Osnovni namen te študije ni samo prikaz izrabe poljedelskih zemljišč, temveč tudi stopnje tržne usmerjenosti. Podatke o tržni usmerjenosti kmetijstva pa je mogoče zbrati le po odkupnih postajah ali pa po posameznih občinah. Prikaz tržne usmerjenosti temelji na statističnih podatkih, ki jih pošiljajo občine Zavodu za statistiko (op. 3, 4). Pri tem je zajet samo tisti del kmetijskega tržnega blaga, ki so ga odkupile razne odkupne postaje, ni pa mogoče zajeti blaga, ki so ga kmetje prodali neposredno potrošnikom.

Prikaz izrabe zemljišča in tržna usmerjenost kmetijstva v Sloveniji leta 1969 temelji na **denarni vrednosti** pridelkov. Za to metodo prikaza smo se odločili zato, ker se nam zdi najbolj ustrezna za primerjavo in je edini skupni imenovalac za prikaz stopnje tržne

* dr., izredni univ. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, 61000, Ljubljana, YU, Aškerčeva 12, glej izvleček na koncu zvezka.

¹ Obrazec PO 32-a.

² Obrazec PO 33-b.

³ Obrazec TRG 31.

⁴ Obrazec TRG 33.

usmerjenosti. Denarno vrednost pridelkov smo dobili tako, da smo količine pridelkov preračunali v vrednost po povprečnih cenah za posamezne pridelke, kakršne so veljale leta 1969. Za povprečne cene smo se odločili zato, ker cene za isto blago časovno in krajevno zelo nihajo. Slabost tega kriterija je v tem, ker ne odraža v celoti vrednost prodanega blaga po posameznih občinah, temveč poprečno vrednost v Sloveniji. Kljub temu smatramo, da je ta kriterij še najbolj primeren, ker ne moremo celotni pridelek vrednotiti po tistem delu, ki je bil prodan v času konjunktura (zgodnje sadje, krompir, zelenjava itd.) ali pa je bil boljše kvalitete.

Prikaz tržne usmerjenosti kmetijstva izdelan na osnovi navedenih virov pokaže nekoliko nepopolno podobo, zlasti pri prodaji povrtnin in sadjarsko vinogradniških pridelkov. Pri družbenem sektorju je prikazan ves odkup, medtem ko zasebni kmetje velik del teh pridelkov prodajo neposredno potrošnikom. O tem kakšne so količine in vrednost teh pridelkov, ni mogoče dobiti stvarnih podatkov. Približen delež bi bilo mogoče ugotoviti z anketami, kar pa bi zahtevalo izredno dosti časa in finančnih sredstev.

I. IZRABA ZEMLJIŠČ V SR SLOVENIJI

1. Določitev tipov izrabe zemljišč

Določanje tipov izrabe zemljišč V SR Sloveniji leta 1969 temelji na denarni vrednosti pridelkov. Pridelki so razvrščeni v štiri osnovne skupine: žita, okopavine, krmne rastline in posebne kulture. Pri žitih so upoštevane pšenica (posebej bogatorodne in druge vrste), rž, oves, koruza, ječmen in ajda. Druga žita smo upoštevali le, če je njihova vrednost znašala več kot 0,1 % skupne vrednosti žit. Okopavine zajemajo krompir, čebulo, česen, fižol, grah, lečo, zelje, ohrovt, paradižnik, papriko, dinje, lubenice in druge vrtnine. Krmne rastline zajemajo krmo travnikov in pašnikov ter tiste njivske kulture, ki so namenjene za krmo živine (detelja, lucerna, krmni grah, pitnik, silažna koruza, krmna pesa, krmno korenje, razne mešanice stročnic, žit in trav ter druge krmne rastline). Posebne kulture pa združujejo sadje, grozdje, hmelj, sladkorno peso in drugo (npr. ribez, maline itd.).

Na osnovi deleža vrednosti posamezne skupine pridelkov smo skušali določiti posamezne tipe izrabe poljedelskih zemljišč. Ker pa je Slovenija po vrednosti kmetijskih pridelkov izrazita živinorejska dežela, se to močno odraža tudi pri izrabi zemljišč. V veliki večini občin (razen osmih) dajejo krmne rastline pretežni del vrednosti celotnih pridelkov.

Izrazita prevlada krmnih rastlin in skromna specializacija drugih smeri zahtevata, da se tipizacija izrabe zemljišča nasloni predvsem na notranjo diferenciacijo prevladujočega tipa, to je krmnih rastlin. Vse občine, kjer krmne rastline dajejo več kot 50 % celotne vrednosti poljedelskih in sadjarsko vinogradniških pridelkov smo

uvrstili med krmne tipe. Glede na večjo ali manjšo prevlado krmnih rastlin smo določili podtipe, kjer smo upoštevali tudi drugo vodilno kulturo. Občine, kjer druge kulture dajejo skupno nad 50 % skupne vrednosti poljedelskih in sadjarsko-vinogradniških pridelkov, smo podobno uvrstili po vodilni in stranski skupini kultur. Tipe smo določili po naslednjem ključu:

Tipi	Krmne rastline	Zita	Okopavine	Posebne kulture
I. KRMNI TIPI:				
1. Izraziti krmni tip:				
a) z dokaj enakomernim deležem drugih skupin	nad 80 %	do 10 %	do 10 %	do 10 %
b) z večjim deležem okopavin	nad 80 %	do 10 %	nad 10 %	do 10 %
2. Krmni tip:				
a) z dokaj enakomernim deležem drugih skupin	70,1—80 %	do 15 %	do 15 %	do 15 %
b) z večjim deležem okopavin	70,1—80 %	do 10 %	11,1—30 %	do 10 %
3. Omiljeni krmni tip:				
a) z močnim deležem okopavin	50,1—70 %	do 12 %	15,1—35 %	do 15 %
b) z močnim deležem žit	50,1—70 %	15,1—30 %	do 14 %	do 15 %
c) z močnim deležem posebnih kultur	50,1—70 %	do 15 %	do 15 %	20,1—40 %
č) z dokaj enakomernim deležem ostalih kultur	50,1—70 %	do 20 %	do 20 %	do 20 %
II. KOMBINIRANI TIP	50,1—50 %	do 20 %	20,1—50 %	do 20 %
III. TIP IZRABE ZEMLJISCA S PREVLAĐO POSEBNIH KULTUR	do 50 %	do 15 %	do 20 %	nad 40 %

2. Prostorska razširjenost tipov izrabe zemljišč

Že Vrišer⁵ je v svoji študiji o izrabi zemljišč v Sloveniji ugotovil, da se sistemi izrabe zemljišča na ozemlju SR Slovenije v veliki meri teritorialno grupirajo, kar bi glede na velike razlike v naravnih razmerah ne pričakovali. Čeprav med Vrišerjevo študijo in tem delom ni mogoča prava primerjava, ker temeljita obe študiji na različnih izhodiščih in metodologijah, nas vendar opozarjata, da so tipi izrabe

⁵ I. Vrišer: Sistemi agrarnega izkoriščanja tal v Sloveniji. Ekonomska revija, Ljubljana, 1967, str. 190—221.

zemljišča tesno povezani z naravnimi razmerami. Toda ne toliko z današnjo vrednostjo naravnih razmer za kmetijsko izrabo tal, kot z vrednostjo, ki je veljala v predindustrijskem obdobju. Na tej vrednosti se je izoblikovala oblika poselitve, posestna struktura, razdelitev parcel itd. Ti dejavniki pa imajo lahko še danes zelo močan pozitivni ali negativni vpliv na izrabo zemljišč.

I. Krmni tipi izrabe zemljišča so v SR Sloveniji najbolj razširjeni in krmne rastline dajejo pretežni del (65,2 %) vrednosti poljedelskih in sadjarsko-vinogradniških pridelkov. Po prej navedenih kriterijih lahko ločimo naslednje krmne tipe:

1. Izraziti krmni tip zajema vse tiste občine, kjer dajejo krmne rastline nad 80 % celotne vrednosti poljedelskih in sadjarsko-vinogradniških pridelkov. Glede na vrednost drugih skupin kultur lahko ločimo dva podtipa:

a) Izraziti krmni tip z dokaj enakomernim deležem drugih skupin poljedelskih kultur. Ta tip se uveljavlja v občinah Cerknica, Zagorje in Novo mesto.

b) Izraziti krmni tip z večjim deležem vrednosti okopavin pa obsega občine Hrastnik, Kranj in Tržič. Oba podtipa se uveljavljata v prostoru, ki ima zelo različne naravne razmere za kmetijsko izrabo tal. Ponekod sta odraz skromnih naravnih možnosti za kmetijstvo (npr. v občini Cerknica), drugod pa preusmerjanja k intenzivnejšim oblikam izrabe zemljišča.

2. Krmni tip združuje tiste politične občine, kjer dajejo krmne rastline od 70,1—80 % vrednosti poljedelskih in sadjarsko-vinogradniških pridelkov. Tudi tu lahko ločimo dva podtipa:

a) Krmni tip z dokaj enakomernim deležem drugih kulturnih skupin. Ta se uveljavlja v občinah Črnomelj, Laško in Sežana.

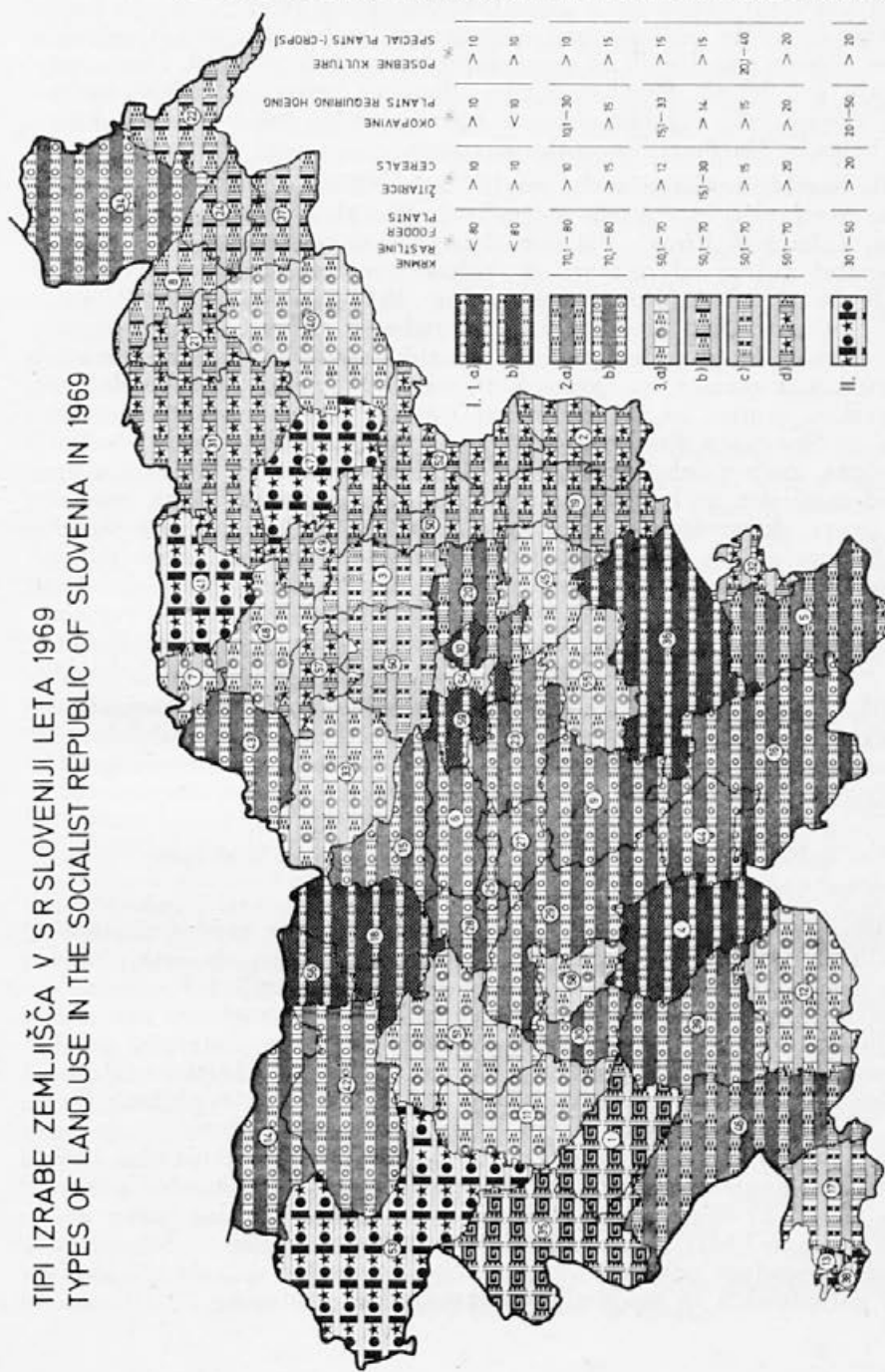
b) Krmni tip z znatnim deležem okopavin je v Sloveniji močno razširjen in zajema skoraj četrtino Slovenije: občine Jesenice, Ljubljana-Bežigrad, Logatec, Postojna, Radovljica, Ravne na Koroškem, Ribnica, Domžale, Grosuplje, Kamnik, Litija, Ljubljana-Moste, Ljubljana-Siška, Ljubljana-Vič in Murska Sobota. Preseneča nas dejstvo, da se ta tip izrabe zemljišča uveljavlja posebno v industrijsko razvitih predelih Slovenije; še zlasti izrazit pa je tam, kjer so hkrati slabše naravne razmere za kmetijstvo.

3. Omiljeni krmni tip združuje tiste občine, kjer krmne rastline dajejo še vedno prevladujoči delež (od 50,1 do 70 %) vrednosti omenjenih kmetijskih pridelkov. Glede na zelo različne kombinacije deleža drugih vodilnih kultur, je bilo potrebno ta tip razdeliti na štiri podtipe:

a) Omiljeni krmni tip z močnim deležem okopavin se pojavlja v občinah: Idrija, Mozirje, Slovenj Gradec, Škofja Loka, Trebnje, Sevnica, Trbovlje, Dravograd, Vrhnika, Ilirska Bistrica in v občini Ptuj.

b) Omiljeni krmni tip z močnim deležem žit je znatno manj razširjen in obsega nekatere gosto naseljene občine severovzhodne Slovenije, to je občino Lendavo, Ljutomer, Ormož in Gornjo Radgono.

TIPI IZRABE ZEMLJIŠČA V SR SLOVENIJI LETA 1969 TYPES OF LAND USE IN THE SOCIALIST REPUBLIC OF SLOVENIA IN 1969

- 1 ADOVŠČINA
- 2 BREŽICE
- 3 CELJE
- 4 CERKNICA
- 5 CRNOMELJ
- 6 DOMŽALE
- 7 DRAVOGRAD
- 8 GORNJA RAČONA
- 9 GROSUPLJE
- 10 HRASNIK
- 11 IDRIJA
- 12 IRSKA BISTRICA
- 13 IZOLA
- 14 JESENICE
- 15 KANIK
- 16 KOČEVJE
- 17 KOPER
- 18 KRANJ
- 19 LAŠKO
- 20 LENART
- 21 LENDAVA
- 22 LITUA
- 23 LUTOMER
- 24 LJUBLJANA
- 25 LJ. BISTRIC
- 26 LJ. CENTER
- 27 LJ. MOSTE - POLJE
- 28 LJ. ŠIŠKA
- 29 LJ. VIČ - RUDNIK
- 30 LOGATEC
- 31 MARIBOR
- 32 METLIKA
- 33 MOZIRJE
- 34 MURSKA SOBOTA
- 35 NOVA GORICA
- 36 NOVO MESTO
- 37 ORMOŽ
- 38 PIRAN
- 39 POSTOJNA
- 40 PTUJ
- 41 RADLJE OB DRAVI
- 42 RADOVLJICA
- 43 RAVNE NA KOROŠKEM
- 44 RENKA NA DOL.
- 45 SEVNICA
- 46 SEŽANA
- 47 SLOVENSKA BISTRICA
- 48 SLOVENJ GRADEC
- 49 SLOV. KONJICE
- 50 ŠENTUR PR. CEL. JU
- 51 ŠNOPČJA LOKA
- 52 SMARJE PRI JELŠAH
- 53 TOLMIN
- 54 TRBOVLJE
- 55 TREBNJE
- 56 TRZIC
- 57 VELENJE
- 58 VPHNKA
- 59 ZAGORJE OB SAVI
- 60 ŽALEC

KRME FOODER PLANTS	ŽITARICE CEREALS	OKOPAVINE PLANTS REQUIRING HOING	POSABNE KULTURE SPECIAL PLANTS
100-120	100-120	100-120	100-120
120-140	120-140	120-140	120-140
140-160	140-160	140-160	140-160
160-180	160-180	160-180	160-180
180-200	180-200	180-200	180-200
200-220	200-220	200-220	200-220
220-240	220-240	220-240	220-240
240-260	240-260	240-260	240-260
260-280	260-280	260-280	260-280
280-300	280-300	280-300	280-300
300-320	300-320	300-320	300-320
320-340	320-340	320-340	320-340
340-360	340-360	340-360	340-360
360-380	360-380	360-380	360-380
380-400	380-400	380-400	380-400
400-420	400-420	400-420	400-420
420-440	420-440	420-440	420-440
440-460	440-460	440-460	440-460
460-480	460-480	460-480	460-480
480-500	480-500	480-500	480-500
500-520	500-520	500-520	500-520
520-540	520-540	520-540	520-540
540-560	540-560	540-560	540-560
560-580	560-580	560-580	560-580
580-600	580-600	580-600	580-600
600-620	600-620	600-620	600-620
620-640	620-640	620-640	620-640
640-660	640-660	640-660	640-660
660-680	660-680	660-680	660-680
680-700	680-700	680-700	680-700
700-720	700-720	700-720	700-720
720-740	720-740	720-740	720-740
740-760	740-760	740-760	740-760
760-780	760-780	760-780	760-780
780-800	780-800	780-800	780-800
800-820	800-820	800-820	800-820
820-840	820-840	820-840	820-840
840-860	840-860	840-860	840-860
860-880	860-880	860-880	860-880
880-900	880-900	880-900	880-900
900-920	900-920	900-920	900-920
920-940	920-940	920-940	920-940
940-960	940-960	940-960	940-960
960-980	960-980	960-980	960-980
980-1000	980-1000	980-1000	980-1000

ODD. ZA GEODEZIJO, FLOODEPNE FAK. V LJUBLJANI 1971-72

c) Omiljeni krmni tip z močnim deležem posebnih kultur obsega središče našega hmeljarstva (občini Žalec in Celje) ter občino Koper.

č) Omiljeni krmni tip z dokaj enakomernim deležem drugih kultur kaže največjo polikulturno usmerjenost izrabe zemljišča. Uveljavlja se v gosto naseljenih in gospodarsko zaostalih predelih Slovenije (Šmarje pri Jelšah, Šentjur, Krško, Brežice, Lenart, Metlika) ter v tistih gospodarsko razvitih občinah, kjer je močan delež posebnih kultur (Velenje, Maribor, Slovenske Konjice).

II. Kombinirani tip izrabe zemljišča je v Sloveniji malo razširjen, saj se uveljavlja le v štirih občinah (Rادلje ob Dravi, Slovenska Bistrica, Tolmin in Piran). Pri tem tipu so razmerja med posameznimi skupinami kultur od primera do primera močno različna. V občini Radlje ob Dravi dajejo krmne rastline 46 %, okopavine 28,4 %, posebne kulture 13,8 % in žita 11,8 % vrednosti omenjenih pridelkov. V tej posplošitvi so zabrisane velike razlike med vrednostjo naravnih in družbenih razmer na severnih pobočjih Pohorja, Dravsko dolino in gorskim svetom na levem bregu Drave. Podobne razmere so tudi v občini Slovenska Bistrica, kjer je vrednost okopavin in žit močno izenačena, znaten delež pa dajejo tudi posebne kulture. Svojestven tip izrabe zemljišča se uveljavlja v občini Tolmin, lahko bi ga imenovali pravi okopavinsko-krmni tip. Okopavine dajejo najvišji delež (49,6 %) omenjenih pridelkov. To je hkrati največji delež okopavin v posameznih občinah v Sloveniji (če ne upoštevamo občine Ljubljana-Center, kjer so količine pridelkov zelo skromne). Okopavinam slede krmne rastline in žita. Podobna posebnost je tudi občina Piran, kjer so v ospredju žita, tem slede krmne rastline in posebne kulture.

III. Tip izrabe zemljišča s prevlado posebnih kultur se uveljavlja v občinah Nova Gorica, Ajdovščina in Izola. Povsod dajejo posebne kulture nad 45 % celotne vrednosti poljedelskih in sadjarsko-vinogradniških pridelkov.

3. Pregled prostorske razširjenosti posameznih skupin poljedelskih kultur

Žita. Prostorski pregled vrednosti žit od skupne vrednosti poljedelskih in sadjarsko-vinogradniških pridelkov kaže, da imajo žita večji pomen predvsem v severovzhodnem delu Slovenije ter v občinah Vrhnika, Ilirska Bistrica, Nova Gorica in Tolmin. V vseh teh predelih dajejo žita nad 10 % vrednosti omenjenih pridelkov. Največji delež vrednosti (nad 20 %) dajejo žita v občinah Lendava, Ljutomer in Slovenska Bistrica in le nekoliko manjši (od 15 do 20 %) v občinah Ormož, Lenart, Gornja Radgona in Brežice. V osrednji Sloveniji je na splošno pomen žit dokaj skromen, saj dajejo v večini občin pod 10 % vrednosti omenjenih pridelkov. Najmanjši pomen imajo na Gorenjskem ter na kraškem svetu. Zelo skromen je njihov delež tudi v občinah Žalec in Celje (zaradi hmelja) ter v občini Ravne na Koroškem (zaradi neugodnih naravnih razmer). Skupno so žita dala 10,1 % vrednosti poljedelskih in sadjarsko-vinogradniških pridelkov.

Okopavine so leta 1969 dale 14,6 % vrednosti poljedelskih in sadjarsko-vinogradniških pridelkov v Sloveniji. Njihova prostorska razširjenost marsikje kaže negativno podobo razširjenosti žit. To velja zlasti na Gorenjsko in nekatere občine na krasu. Izredno močan delež okopavin v občinah Tolmin in Ilirska Bistrica ter skromen delež teh kultur v nekaterih občinah severovzhodne Slovenije (Gornja Radgona, Ljutomer) in v občinah Nova Gorica ter Cerknica je predvsem naravno utemeljen. Drugi razlogi, specializacija in pomanjkanje delovne sile pa povzročajo skromen delež teh kultur v občinah Žalec in Celje.

Krmne rastline dajejo skupno 65,2 % vrednosti poljedelskih in sadjarsko-vinogradniških pridelkov v Sloveniji. Kot smo že prej omenili, je samo osem občin v Sloveniji, kjer dajejo krmne rastline manj kot polovico celotne vrednosti navedenih pridelkov. Vendar so med posameznimi občinami zelo velike razlike. Na splošno lahko ugotovimo naslednje značilnosti: delež krmnih rastlin je tem manjši, čim gostejša je agrarna naseljenost in čim nižja je stopnja razvoja neagrarnega gospodarstva. Najmanj krmnih rastlin je v nekaterih občinah na Primorskem, kjer je na eni strani malo obdelovalne zemlje, na drugi strani pa močna razširjenost posebnih kultur. Drugo veliko strnjeno področje z relativno skromnim deležem krmnih rastlin je celotna severovzhodna Slovenija, z izjemo občine Murska Sobota. Najvišji delež vrednosti celotnih pridelkov dajejo krmne rastline v industrijsko razvitih občinah Gorenjske (Kranj, Tržič), Črnega reirja ter v Cerknici in v Novem mestu.

Posebne kulture dajejo skupno 10,1 % celotne vrednosti poljedelskih in sadjarsko-vinogradniških pridelkov v Sloveniji. Njihova prostorska razširjenost je predvsem naravno pogojena. Največji delež (nad 15 %) imajo v občinah Nova Gorica, Ajdovščina, Izola, Žalec, Celje, Ormož, Slovenska Bistrica, Metlika, Koper in Piran. Od 10 do 15 % vrednosti omenjenih pridelkov dajejo posebne kulture v sadjarsko-vinogradniških predelih vzhodne Slovenije in v krajih, kjer so večji nasadi hmelja (Velenje, Radlje ob Dravi). Znatno delež (od 5 do 10 %) k skupni vrednosti omenjenih kmetijskih pridelkov prispevajo posebne kulture še v Posavju, Beli krajini ter v občinah Mozirje in Sežana. V vseh drugih občinah Slovenije znaša njihova vrednost pod 5 % skupne vrednosti omenjenih pridelkov.

Zanimivo podobo nudi prostorska razširjenost glavnih vrst posebnih kultur. **Hmelj** daje v občinah Žalec in Celje nad 15 %, v občinah Velenje in Radlje ob Dravi od 10 do 15 % ter v občinah Mozirje in Dravograd od 5 do 10 % skupne vrednosti poljedelskih in sadjarsko-vinogradniških pridelkov. V nadaljnjih 17 občinah pa daje pod 5 % skupne vrednosti pridelkov. **Grozdje** daje nad 15 % skupne vrednosti pridelkov v občinah Nova Gorica, Ajdovščina, Koper in Izola. V občini Piran in v občinah vzhodne Slovenije pa znaša ta delež od 10 do 15 %, nakar proti notranjosti naglo nazaduje. Presenetljivo podobo nudi delež vrednosti **sadja**, saj samo v štirih občinah daje nad 5 % skupne vrednosti pridelkov. Pri sadju so verjetno statistični podatki dokaj nezanesljivi, zato je stvarni delež nekoliko drugačen.

4. Pregled skupne vrednosti poljedelskih in sadjarsko-vinogradniških pridelkov na hektar kmetijske površine

Skupna vrednost poljedelskih pridelkov na hektar kmetijske površine je izračunana po prej navedenih merilih in kaže poprečno vrednost v okviru posamezne občine. Kljub tem posplošitvam so opazne velike razlike med posameznimi občinami. V prvo vrednostno skupino (nad 10 001 din) spadajo občine Žalec, Trzič, Kranj, Ljubljana-Siška, Radovljica, Vrhnika, Litija in Hrastnik. Drugo vrednostno skupino (od 8 001 do 10 000 din) sestavljajo občine v neposredni bližini prve skupine (Velenje, Zagorje, Domžale, Ljubljana-Moste, Ljubljana-Vič, Grosuplje, Trebnje in Škofja Loka) ter občini Sežana in Metlika. Dejstvo, da velika večina občin z največjo vrednostjo poljedelskih pridelkov na hektar kmetijske površine leži v osrednji Sloveniji, ni odraz samo boljših naravnih razmer za kmetijsko izrabo tal, temveč predvsem na splošno višje stopnje družbeno-ekonomskega razvoja. To se kaže tudi v večji specializaciji v krmni tip ali v gojitvi posebnih kultur. Tretja vrednostna skupina (od 6 501 do 8 000 din) obsega nekatere občine s pretežno goratim (Dravograd, Ravne na Koroškem, Jesenice) ali kraškim svetom (Ajdovščina, Logatec, Ribnica) ter gosto naseljena področja vzhodne Slovenije. Ta vrednostna skupina je tesno povezana s krmnim ali omiljenim krmnim tipom izrabe zemljišča z večjim deležem okopavin. Četrta vrednostna skupina (od 5 001 do 6 500 din) obsega občine z zelo različnimi naravnimi razmerami za kmetijsko izrabo tal. Zajema področja gosto naseljenega subpanonskega sveta (Murska Sobota, Ljutomer, Lenart, Brežice, Črnomelj) s prevlado omiljenega krmnega tipa, sega pa tudi v gorski (Slovenske Konjice, Slovenj Gradec) in kraški svet (Ilirska Bistrica, Postojna, Cerknica), kjer se uveljavljajo različni omiljeni krmni tipi. Najnižji vrednostni skupini (od 3 501 do 5 000 din in pod 3 500 din) se uveljavljata v občinah, ki obsegajo pretežno gorski svet (Radlje ob Dravi, Maribor, Slovenska Bistrica, Tolmin in Idrija) ter v občinah Koper in Kočevje. Vsem tem občinam je skupno naglo manjšanje površine obdelovanih zemljišč ter prevlada polikulture usmerjenosti (omiljeni krmni in kombinirani tipi).

II. TRŽNA USMERJENOST KMETIJSTVA V SLOVENIJI LETA 1969

1. Stopnja tržne usmerjenosti poljedelske izrabe zemljišč v SR Sloveniji leta 1969

Stopnjo tržne usmerjenosti izrabe zemljišč smo skušali prikazati tako, da smo ugotovili delež prodanih poljedelskih pridelkov po posameznih občinah. Pri tem pa obstajajo določene težave. V SR Sloveniji pri izrabi zemljišč prevladujejo razni krmni tipi in ravno krmne rastline dajejo največji delež vrednosti poljedelskih pridelkov. Pri krmnih rastlinah pa ni mogoče ugotavljati tržno usmerjenost samo s prodajo krme, temveč predvsem s prodajo živinorejskih pridelkov. Ravno pri živinoreji pa na osnovi obstoječih podatkov ni mogoče

ugotoviti stopnje tržne usmerjenosti. Manjkajo podatki o številu živine, o povprečnem prirastu, o domačem zakolu itd. Edini stvarni podatki, s katerimi razpolagamo, so podatki o prodaji živinorejskih pridelkov. S pomočjo teh podatkov pa lahko prikažemo samo strukturo prodanega blaga, nikakor pa ne stopnjo tržne usmerjenosti. Zaradi tega smo pri prikazu stopnje tržne usmerjenosti upoštevali samo prodajo poljedelskih, vinogradniških in sadjarskih pridelkov, nismo pa upoštevali živinorejske pridelke.

Splošna značilnost izrabe zemljišč v SR Sloveniji je podrejenost živinoreji in samooskrbi. Zaradi tega je pri poljedelskih pridelkih na splošno zelo nizka stopnja tržne usmerjenosti. Kar v 18 občinah SR Slovenije znaša delež prodanih pridelkov pod 1% skupne vrednosti pridelkov. V to skupino spadajo predvsem občine z razvito industrijo in skromnimi naravnimi razmerami za poljedelstvo (Jesenice, Hrastnik, Trbovlje, Zagorje, Litija, Idrija), nekatere občine na kraškem svetu (Logatec, Cerknica, Ribnica, Kočevje), močno urbanizirane občine (Ljubljana-Bežigrad, Ljubljana-Center, Ljubljana-Moste, Kamnik), in nekatere občine v agrarno prenaseljenih področjih (Šmarje pri Jelšah, Laško, Sevnica, Novo mesto).

V 15 občinah prihaja na trg od 1,1 do 3% vrednosti pridelanih poljedelskih pridelkov. Skupno prva in druga skupina (kjer znaša vrednost prodanih pridelkov pod 3% skupne vrednosti poljedelskih pridelkov) obsega 33 občin, torej nad polovico občin v Sloveniji.

Od 3 do 5% pridelkov prihaja na trg v nekaterih sadjarsko-vinogradniških predelih (Brežice, Krško, Gornja Radgona, Lenart, Slovenske Konjice) ter v nekaterih občinah, ki imajo za prodajo nekoliko več žit (Grosuplje, Murska Sobota) ali pa posebnih kultur (Velenje, Slovenj Gradec).

Nekoliko večja stopnja tržne usmerjenosti poljedelstva se uveljavlja v strnjem področju severovzhodne Slovenije, od Ljutomera do Dravograda. V to skupino (od 5,1 do 10% prodanega blaga) spadajo tudi občine Mozirje, Kranj, Škofja Loka, Vrhnika, Ajdovščina in Postojna. Nad 10% vrednosti poljedelskih pridelkov prihaja na trg samo v šestih občinah, ki so specializirane ali v gojitev hmelja (Žalec, Celje) ali pa drugih posebnih kultur (Koper, Izola, Piran in Nova Gorica).

Zanimivo podobo nam nudi prostorski pregled prodaje žit. V SR Sloveniji je 13 občin, kjer žit sploh ne prodajajo, ali pa prodajajo tako skromne količine, da znaša ta delež pod 0,1% skupne vrednosti pridelka, kar pri tem pregledu nismo upoštevali. V naslednjih 13 občinah znaša vrednost prodanih žit do 1% skupne vrednosti pridelka. Nad 20% vrednosti pridelka prihaja na trg v nekaterih občinah severovzhodne Slovenije (Murska Sobota, Ljutomer, Ormož, Ptuj in Maribor) ter v občinah Žalec, Tržič in Grosuplje.

Nekoliko drugačne razmere so pri prodaji okopavin. Samo za dom jih pridelujejo v osmih občinah, do 1% vrednosti pridelka prihaja na trg v sedemnajstih občinah. Nad 20% okopavin pride na trg v občinah Dravograd, Kranj, Nova Gorica in Izola.

2. Delež družbenega in zasebnega sektorja pri tržni usmerjenosti kmetijstva

Deleža zasebne in družbene tržne usmerjenosti kmetijstva na osnovi obstoječih statističnih podatkov ni mogoče prikazati v celoti. Zlasti so težave pri prikazu tržne usmerjenosti gozdarstva. Pojem vrednosti prodanega blaga ima tu drugačne razsežnosti kot pri drugih pridelkih, ki jih prodajajo kmetje. Pri gozdarstvu obstaja zasebni sektor, družbeni sektor in podružabljeno izkoriščanje gozdov. Pri vseh kmetijskih pridelkih je vračunana tudi vrednost vložnega dela, oziroma je zajeta vrednost določenega pridelka v celoti. Pri pridelkih gozdov pa obstajajo različne oblike. Ponekod kmetje sami izdelajo in spravijo les do odkupne postaje, ponekod opravijo samo posek, prevoz pa prevzame družbeni sektor, ponekod pa celotno delo (posek, spravilo) prevzame družbeni sektor in kmetje dobe plačan les na panju. Zaradi tega denarna vrednost prodanih gozdarskih pridelkov ni enakovredno primerljiva z denarno vrednostjo drugih kmetijskih pridelkov in se ne da dobro razdvojiti na družbeni in zasebni sektor. Zato smo prikaz deleža tržne usmerjenosti zasebnega in družbenega sektorja prikazali samo za kmetijske pridelke, nismo pa upoštevali gozdarstva.

Po obstoječih statističnih podatkih daje družbeni sektor skupno 53,5 % vsega kmetijskega tržnega blaga. Po posameznih skupinah pridelkov je delež družbene tržne proizvodnje kmetijskih pridelkov zelo različen. Največji delež vrednosti tržnih pridelkov daje družbeni sektor pri sadjarstvu in vinogradništvu (72,5 %), nato sledi skupina ostalih pridelkov (63,6 %), poljedelski pridelki (50,8 %) in živinorejski pridelki (41,4 %). V skladu z velikimi razlikami v strukturi tržnih pridelkov obstajajo tudi velike razlike po posameznih političnih občinah. V štirih občinah (Jesenice, Ljubljana-Bežigrad, Ribnica in Zagorje) družbeni sektor ne daje na trg nobenih kmetijskih pridelkov. V osmih občinah (Idrija, Logatec, Laško, Sevnica, Sežana, Tolmin, Trbovlje in Vrhnika) daje družbeni sektor do 10 %, v sedmih (Ajdovščina, Cerknica, Črnomelj, Litija, Škofja Loka, Šmarje pri Jelšah in Trebnje) od 10,1 do 15 %, v treh (Hrastnik, Metlika, Tržič) od 15,1 do 20 % in v šestih občinah (Grosuplje, Ilirska Bistrica, Lendava, Nova Gorica, Novo mesto in Slovenj Gradec) od 20,1 do 25 % kmetijskih tržnih pridelkov. Skupno je 28 občin, kjer daje družbeni sektor manj kot $\frac{1}{4}$ kmetijskih tržnih pridelkov. Te občine zavzemajo dokaj strnjeno področje južne Slovenije, južno od Julijskih Alp, obrobja Ljubljanske kotline in Posavskega hribovja. Izjema so le tri obalne občine ter Postojna in Kočevje, kjer je večji delež družbene posesti. Od 25,1 do 50 % kmetijskih tržnih pridelkov daje družbeni sektor skupno v 22 občinah. Od tega v petih občinah (Kamnik, Mozirje, Radovljica, Slovenska Bistrica in Slovenske Konjice) od 25,1 do 50 %, v desetih občinah (Brežice, Celje, Dravograd, Koper, Kranj, Krško, Lenart, Murska Sobota, Radlje ob Dravi, Ravne na Koroškem) od 30,1 do 40 % in v

sedmih občinah (Ljutomer, Ljubljana-Vič, Maribor, Piran, Šentjur, Velenje in Žalec) od 40,1 do 50 % vrednosti kmetijskega tržnega blaga.

Nad 50,1 % kmetijskih tržnih pridelkov da družbeni sektor v devetih občinah. V Ormožu od 50,1 do 60 %, v občinah Gornja Radgona, Izola, Ljubljana-Šiška in v Ptujju od 60,1 do 80 %. Nad 80 % kmetijskih tržnih pridelkov daje družbeni sektor v občini Domžale, Kočevje, Ljubljana-Moste in v Postojni.

Zanimivo podobo nam nudi pregled deleža družbenega sektorja pri odkupu poljedelskih pridelkov. Do 10 % tržnih pridelkov daje družbeni sektor v večini občin zahodne Slovenije, v Posavskem hribovju ter v občinah Sevnica, Slovenj Gradec in Lendava. Večino (nad 50 %) tržnih poljedelskih pridelkov daje družbeni sektor v občinah severovzhodne Slovenije ter v občinah Kočevje, Črnomelj, Cerknica in Ljubljana-Vič. Podobne razmere so tudi pri odkupu sadjarsko-vinogradniških pridelkov, le da je diferenciacija še bolj izrazita.

Popolnoma drugačno podobo nudi pregled deleža družbenega sektorja pri prodaji živinorejskih pridelkov. Živinoreja družbenega sektorja je najbolj razširjena v okolici Ljubljane (Domžale, Ljubljana-Moste, Ljubljana-Šiška) ter v občinah Kočevje in Postojna, kjer daje nad 80 % vrednosti živinorejskih tržnih pridelkov. Nekoliko manjši, toda še vedno prevladujoč delež (od 50 do 80 %) živinorejskih tržnih pridelkov daje družbeni sektor v občinah Ptuj in Piran. Od $\frac{1}{3}$ do $\frac{1}{2}$ živinorejske tržne proizvodnje daje družbeni sektor v občinah Kranj, Ljubljana-Vič, Žalec, Šentjur in v Murski Soboti.

3. Tipi tržne usmerjenosti kmetijstva v SR Sloveniji leta 1969

Pri prikazu tipov tržne usmerjenosti kmetijstva so zajeti vsi pridelki, ki jih prodaja zasebni in družbeni sektor kmetijstva. Razdeljeni so v naslednje skupine:

a) **Poljedelski pridelki** obsegajo žita, okopavine, krmne in industrijske rastline.

b) **Živinorejski pridelki** vključujejo vse vrste prodane živine, jajca, mleko, mlečne izdelke, volno, kože in perje.

c) **Sadjarski in vinogradniški pridelki** združujejo vse vrste sadja, grozdje, vino, žganje in druge alkoholne in brezalkoholne pijače.

č) **Les** (drva, tehnični in celulozni les).

d) **Drugi pridelki** zajemajo prodano krmo senožeti in travnikov, gozdne sadeže, zdravilna zelišča, med in drugo blago, ki ni posebej navedeno.

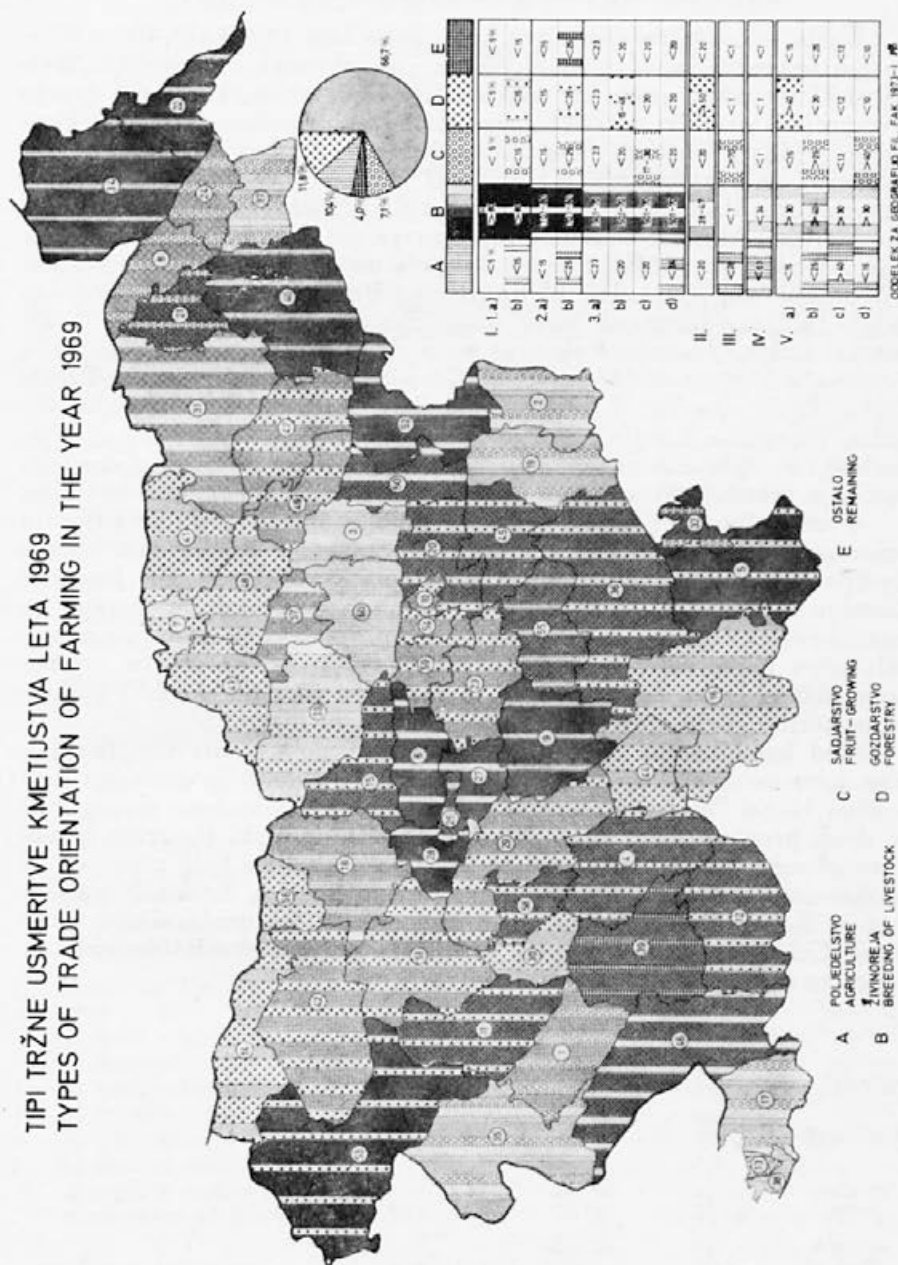
Po strukturi prodanega blaga smo določili tržne usmeritve. Vse občine, kjer določena skupina pridelkov daje nad 50 % vrednosti celotnega prodanega blaga, smo uvrstili v ustrezen tip. Ker pri tržni usmeritvi kar pri štiridesetih občinah prevladujejo živinorejski pridelki, smo glede na večjo ali manjšo prevlado osnovne skupine pridelkov določali podtipe, kjer smo upoštevali tudi drugo vodilno skupino. Občine, kjer nobena skupina ne daje nad 50 % skupne vrednosti pro-

danih pridelkov, smo uvrstili med kombinirane tipe z notranjo diferenciacijo po prvih dveh najvažnejših skupinah.

Tipe tržne usmeritve smo določali po naslednjem ključu (posamezne skupine dajejo naslednji odstotek vrednosti prodanih kmetijskih pridelkov):

Tipi tržne usmeritve	Poljedelstvo	Živinoreja	Sadjarstvo	Gozdarstvo	Ostalo
I. ŽIVINOREJSKI TIPI:					
1. Izraziti živinorejski tipi:					
a) z dokaj enakomernim deležem drugih skupin	do 5 %	nad 80 %	do 5 %	do 5 %	do 5 %
b) z večjim deležem ene izmed drugih skupin	do 15 %	nad 80 %	do 15 %	do 15 %	do 15 %
2. Živinorejski tipi:					
a) z dokaj enakomernim deležem drugih skupin	do 15 %	70,1—80 %	do 15 %	do 15 %	do 15 %
b) z večjim deležem ene izmed drugih skupin	do 25 %	70,1—80 %	do 25 %	do 25 %	do 25 %
3. Omiljeni živinorejski tipi:					
a) z dokaj enakomernim deležem drugih skupin	do 25 %	50,1—70 %	do 25 %	do 25 %	do 25 %
b) z močnejšim deležem lesa	do 20 %	50,1—70 %	do 20 %	15—46 %	do 20 %
c) z močnejšim deležem sadja	do 20 %	50,1—70 %	17—30 %	do 20 %	do 20 %
č) z močnejšim deležem poljedelstva	do 24 %	40,1—70 %	do 20 %	do 20 %	do 20 %
II. GOZDNI TIP:	do 20 %	28—47 %	do 20 %	nad 50 %	do 20 %
III. SADJARSKI TIP:	do 28 %	do 10 %	nad 70 %	do 10 %	do 10 %
IV. POLJEDELSKI TIP:	nad 50 %	nad 14 %	do 18 %	do 4 %	do 10 %
V. KOMBINIRANI TIPI:					
a) gozdno-živinorejski tip	do 15 %	nad 30 %	do 15 %	nad 40 %	do 15 %
b) živinorejsko-sadjarški tip	do 25 %	nad 40 %	nad 25 %	do 20 %	do 25 %
c) poljedelsko-živinorejski tip	nad 40 %	nad 30 %	do 12 %	do 12 %	do 12 %
č) sadjarško-živinorejski tip	do 15 %	nad 30 %	nad 40 %	do 10 %	do 10 %

TIPI TRŽNE USMERITVE KMETIJSTVA LETA 1969
 TYPES OF TRADE ORIENTATION OF FARMING IN THE YEAR 1969

4. Prostorska razširjenost tipov tržne usmeritve

Karta tipov tržne usmeritve kmetijstva leta 1969 kaže, da je živinoreja najvažnejša veja kmetijskega gospodarstva v Sloveniji. **Živinorejski tip** tržne usmeritve zajema štirideset občin, v katerih dajejo živinorejski pridelki nad 50% vrednosti vsega prodanega kmetijskega blaga. V štirih občinah (Domžale, Ljubljana-Moste, Ljubljana-Siška, Lendava) dajejo živinorejski pridelki nad 90% vrednosti prodanega kmetijskega blaga. V naslednjih sedmih občinah (Črnomelj, Grosuplje, Metlika, Murska Sobota, Ptuj Šmarje pri Jelšah, Tolmin) pa dajejo živinorejski pridelki od 80 do 90% omenjene vrednosti. V štirinajstih občinah (Cerkljica, Idrija, Ilirska Bistrica, Kamnik, Laško, Lenart, Ljubljana-Bežigrad, Novo mesto, Postojna, Sevnica, Sežana, Šentjur pri Celju, Trebnje, Vrhnika) se ta delež giblje med 70,1 do 80%, v petnajstih občinah (Ajdovščina, Gornja Radgona, Hrastnik, Kranj, Litija, Ljubljana-Vič, Ljutomer, Maribor, Radovljica, Slovenska Bistrica, Slovenske Konjice, Škofja Loka, Trbovlje, Velenje, Zagorje) pa med 50,1 in 70%. Živinorejski tipi tržne usmeritve zavzemajo strnjeno področje osrednje Slovenije z izjemami občine Logatec, Žalec in Celje.

Gozdni tip tržne usmeritve se z izjemo občine Logatec pojavlja samo na severnem in južnem obrobju Slovenije ter zajema občine Radlje ob Dravi, Slovenj Gradec, Ravne na Koroškem, Tržič, Jesenice, Kočevje in Ribnico. To so občine s slabimi naravnimi razmerami za kmetijstvo in znatnim deležem družbene posesti, ki je nastala z nacionalizacijo tujih veleposestev. **Sadjarski tip** tržne usmeritve zajema samo občino Izolo. Zelo skromno je razširjen tudi **poljedelski tip** tržne usmeritve, saj zajema samo občini Žalec in Piran.

Med **kombinirane tipe** tržne usmeritve smo uvrstili vse tiste občine, kjer nobena skupina pridelkov ne daje nad 50% vrednosti prodanega blaga. Notranjo diferenciacijo kombiniranih tipov smo uvedli po dveh prevladujočih skupinah. **Gozdno-živinorejski tip** tržne usmeritve obsega občini Dravograd in Mozirje. Nekoliko bolj razširjen je **živinorejsko-sadjarski tip**, ki obsega občine Brežice, Krško, Nova Gorica in Koper. Posebna tipa tržne usmerjenosti se uveljavljata v občinah Celje in Ormož; v prvi občini je **poljedelsko-živinorejski**, v drugi pa **sadjarsko-živinorejski tip**.

THE UTILISATION OF LAND AND THE MARKET ORIENTATION OF AGRICULTURE IN SLOVENIA IN THE YEAR 1969

Jakob Medved

(Summary)

The analysis of the land utilisation in the Socialist Republic of Slovenia in the year 1969 was based on data about the monetary value of the agricultural produce as available by communes. Four major groups of agricultural land uses were discerned: cereals, fodder crops, root crops including potatoes and special crops. The types of the land uses were specified on the basis of the shares of the land devoted to particular groups.

Considering the orientation of the utilisation of land, Slovenia must be classified as a country of predominant animal husbandry since 65,2% of the total value of the agricultural produce is derived from the fodder crops. The second place is taken by root crops including potatoes (14,6%); the third and the fourth places are shared between cereals (10,1%) and special crops (10,1%). Since the preponderance of the fodder crops is so marked (only in eight communes the value is less than 50% of the total value for the agricultural produce) the classification into types was mainly carried out with regard to the internal differentiation within the predominant type and to the share of the second most important group.

The classification was carried out using the following key:

Types	Fodder crops %	Cereals %	Root crops %	Special crops %
I. Fodder crop types				
1. Marked fodder crop types:				
a) with a rather uniform share of other groups	over 80%	up to 10%	up to 10%	up to 10%
b) with the larger share of the root crops	over 80%	up to 10%	over 10%	up to 10%
2. Fodder crop types:				
a) with a rather uniform share of other crops	70,1—80%	up to 15%	up to 15%	up to 15%
b) with a larger share of the root crops	70,1—80%	up to 10%	10,1—30%	up to 10%
3. Moderate Fodder crop types:				
a) with a large share of the root crops	50,1—70%	up to 12%	15,1—33%	up to 15%
b) with a large share of cereals	50,1—70%	15,1—30%	up to 14%	up to 15%
c) with a large share of special crops	50,1—70%	up to 15%	up to 15%	20,1—40%
d) with a rather uniform share of other groups	50,1—70%	up to 20%	up to 20%	up to 20%
II. Combined types	50,1—50%	up to 20%	up to 20%	up to 20%
III. Predominance of the special crops	up to 30%	up to 15%	up to 20%	up to 40%

The spatial distribution of the types of land use in Slovenia (Map 1) does not reflect only the present value of the natural conditions for particular crops but, even more so, the level of the general socioeconomic development; the share of the cereals is greater in less developed areas whereas the share of the fodder crops is greater in the more developed parts of the country. This is also reflected in the total value of the agricultural produce per hectare of the agricultural land. The highest values for the agricultural produce are not obtained in areas where the natural conditions for the agricultural utilisation are best but rather in those areas that are in general best developed.

The agricultural products are in general consumed locally within communes since only an insignificant proportion reaches the wider markets (5,9% of the entire value of the agricultural produce in Slovenia). The market orientation, however, differs greatly for different crops. The first place among most marketable crops is taken by the hops of which 98% is sold on the market outside the commune of production. Follow fruits (31,9%), cereals (11,8%), grapes, (9,9%), root crops, mostly potatoes (6,9%) and fodder crops (0,5%). Most of the produce that is marketed comes from the socialist sector of the economy: 50,8% of all marketed produce that is derived from the cultivation of the arable land, 72,3% of all marketed fruits and a considerable part of the marketed products derived from animal husbandry, 41,4%.

The analysis of the types of market orientation has dealt with all produce that had been sold both by the private and the socialist sectors. The products were classified into the following groups: those derived from the cultivation of the arable land (10,4%), those derived from the animal husbandry (66,7%), those derived from the fruit-growing and vine-growing (7,1%), those derived from the exploitation of the forests owned by agricultural enterprises (11,8%) and other products (4%). The per cent shares for each group refers to the share in the total value of the agricultural produce sold on the market.

The types of the market orientation were fixed using the following key:

Types of market orientation	Cultivation of arable land	Animal husbandry	Fruit-growing	Forestry	Other
I. Animal husbandry types					
1. Marked animal husbandry types:					
a) with a rather uniform share of other groups	up to 5%	over 80%	up to 5%	up to 5%	up to 5%
b) with a larger share of another group	up to 15%	over 80%	up to 15%	up to 15%	up to 15%
2. Animal husbandry types:					
a) with a rather uniform share of other groups	up to 15%	70,1—80%	up to 15%	up to 15%	up to 15%
b) with a larger share of another group	up to 25%	70,1—80%	up to 25%	up to 25%	up to 25%

Types of market orientation	Cultivation of arable land	Animal husbandry	Fruit-growing	Forestry	Other
5. Moderate animal husbandry types:					
a) with a rather uniform share of other groups	up to 25 %	50,1—70 %	up to 25 %	up to 25 %	up to 25 %
b) with a larger share of forestry	up to 20 %	50,1—70 %	up to 20 %	15—46 %	up to 20 %
c) with a larger share of fruit-growing	up to 20 %	50,1—70 %	17—30 %	up to 20 %	up to 20 %
d) with a larger share of arable land produce	up to 24 %	40,1—70 %	up to 20 %	up to 20 %	up to 20 %
II. Forestry type	up to 20 %	28—47 %	up to 20 %	over 50 %	up to 20 %
III. Fruit-growing type	up to 28 %	up to 10 %	over 70 %	up to 10 %	up to 10 %
IV. Cultivation of arable land type	over 50 %	over 14 %	up to 18 %	up to 4 %	up to 10 %
V. Combined Types:					
a) Forestry — animal husbandry type	up to 15 %	over 30 %	up to 15 %	over 40 %	up to 15 %
b) Animal husbandry — fruit-growing type	up to 25 %	over 40 %	over 25 %	up to 20 %	up to 25 %
c) Arable land cultivation — animal husbandry type	over 40 %	over 30 %	up to 12 %	up to 12 %	up to 12 %
d) Fruit-growing — animal husbandry type	up to 15 %	over 30 %	over 40 %	up to 10 %	up to 10 %

The map of the types of market orientation (Map 2) reveals that the animal husbandry is the most important branch in the agricultural production in Slovenia. This type of orientation is characteristic of forty (out of sixty communes) where the value of animal products exceeds 50% of the value of the entire produce sold. The orientation to the forestry is marked in the mountainous areas where the natural conditions are characteristic of very few communes and become prominent only in specific natural and socioeconomic environments.